

Stručné dějiny Evropy

Úvod

Lidská civilizace byla, je a bude - víc než si to my, lidé na konci 2. tisíciletí po Kr., uvědomujeme - ovlivňována přírodním prostředím, ve kterém existuje. Relativně krátký časový úsek, v němž se odehrávají dějiny naší, tedy evropské civilizace (od doby prvních zemědělců zhruba 6 000 let př. Kr. až po dnešek) je spjat s jedinou klimatickou érou – dobou meziledovou. Proto si těžko dovedeme představit, v jakých různorodých klimatických podmínkách se odehrával vývoj lidského rodu.

Historie vzniku a vývoje lidského rodu sahá miliony let před první zemědělce. Probíhala cyklickými dobami - teplými a studenými. Drsné doby ledové (glaciály) nutily k tomu, aby člověk a jeho předci vyvinuli větší úsilí o přežití. Museli lépe sledovat svět kolem sebe a svá pozorování vyhodnocovat. Ohrožení drsnými životními podmínkami přispívalo tedy k rozvoji jejich intelektuálních a pracovních schopností a učilo je stále lépe se svými druhy komunikovat. V dobách meziledových (interglaciálech) člověk nabyté zkušenosti a schopnosti bohatě zúročil.

Vývoj rodu *Homo* patří do čtvrtohor – kvartéru. V jeho starší části – pleistocénu - se předci člověka měnili ze zvířete v uvažující bytost. V mladší části – holocénu - se člověk naučil pěstovat rostliny, chovat domácí zvířectvo, vynalezl kolo, ukul první meč z kovu, objevil sílu páry, aby nakonec rozpoznal a využil obrovskou sílu atomu a dotkl se nohou Měsíce.

PRVNÍ ČLOVĚK VSTUPUJE NA PŮDU EVROPY

Zhruba před 1,5 milionem let se na evropském kontinentě objevují první lidé. Tito první Evropané patřili k druhu zvanému *Homo erectus* – člověk vzpřímený. Jejich existence spadá podle archeologického dělení do období starého paleolitu (kolem 1 000 000 až cca 300 000 let). Našly se jejich pozůstatky, například v Maďarsku, Řecku, Francii a Německu. Staropaleolitický člověk používal k práci hrubší kamenné úštěpy a pěstní klíny. Sezonně se stěhoval za zvířít, pod širým nebem si stavěl jednoduchá obydlí ze dřeva, kamenů a kůže a kde to bylo možné, obýval jeskyně.

V době před 200 000 až 100 000 lety se postupně z *Homo erectus* vyvinul druh *Homo sapiens*. Měl již větší mozkovou kapacitou. V Evropě ho známe z nálezů v Německu (Steinheim), z Anglie i Francie. Podobně jako poddruh *Homo sapiens neanderthalensis* – člověk neandrtálský) patří do doby středního paleolitu (cca 300 000 – 40 000 let). Kamenné nástroje obou druhů jsou již jemnější, tvarovány oštipováním okrajů, tzv. retuší.

Neandrtálský člověk vyhynul někdy mezi 40 000 – 30 000 lety. Je možné, že byl vytlačen jiným lidským druhem. Také je možné, že postupně splynul s novým lidským druhem – *Homo sapiens sapiens*, k němuž patříme i my. Vývoj stavby těla člověka byl již v této fázi dokončen a tvar jeho mluvidel umožňoval artikuloanou řeč. Jeho kamenné nástroje byly díky dobře zvládnuté technice štípání velice precizní. Lovec mladého paleolitu (40 000 – 10 000 let př. Kr.) v tlupách sledoval a lovil stáda savců. K vrhání oštěpů používal vrhač, který na principu páky prodlužoval let oštěpu. Někdy ke konci tohoto období se objevuje luk.

V mladém paleolitu se vyskytuje ještě něco pozoruhodného - umělecký projev. Stěny španělských, jihofrancouzských a německých jeskyň pokrývá pravěký lovec této doby nádhernými kresbami zvířat (jeskyně Altamíra, nebo Lascaux patří k nejznámějším), z hlíny tvaruje a z kostí a klů vyřezává drobné plastiky (např. Venuše z Willendorfu v Německu, nebo z Věstonic na Moravě). Toto umění pravděpodobně rituálního významu svědčí o počátcích vývoje magických a rituálních úkonů.

Mezi lety 10 000 až 8 000 př. Kr. končí poslední doba ledová. Ledovec ustupuje k severu, hladina moří se zvedá a pevnina nabývá dnešní podoby. Díky tomu se například Británie stává ostrovem. Prostor vhodný k osídlení se zvětšuje a posouvá k severu.

Z LOVCE SE STÁVÁ PASTEVEC A ZEMĚDĚLEC

Přibližně v 7. tisíciletí př. Kr. (začátek střední doby kamenné – mezolitu) se v Evropě oteplilo a území se postupně zalesňovalo. V lesnatém porostu, kde se již stáda zvířep nepresouvala na někdejší velké vzdálenosti, se změnil i životní styl pravěkého lovce. Již nelovil zvíř žijící v obrovských stádech na stepích, ale sdružený do menších skupin lovil jinou technikou.

Evropa se však nevyvíjela stejně rychle. V její jihovýchodní části se záhy začala připravovat půda pro revoluci, jež pro všechny časy změni tvář evropského kontinentu a vlastně celého světa. Mezolitem končí éra evropských lovců a sběračů a z Předního východu přichází zemědělec!

První plodiny (ječmen, pšenice, boby) začal člověk cílevědomě pěstovat v Přední Asii asi 9 000 let př. Kr. Kolem svých prvních polí pásal stáda koz a ovcí. Z volného lovce se stal postupně usedlý zemědělec. Již v 6. tisíciletí se objevují první zemědělské kultury v Řecku. O tisíc let později už jsou první zemědělci ve střední Evropě a ve 4. tisíciletí obdělávají první pole na britských ostrovech.

V neolitu, mladší době kamenné, tak došlo k první velké revoluci – zemědělské. Svým významem se jí vyrovná až průmyslová revoluce v 19. století. Neolitický zemědělec musel nejprve pro svá pole najít místo. Vymýtil proto velké plochy lesů. Používal nástroje a nářadí, které známe ze skalních rytin té doby. Jednoduché oradlo – hák - brzy zapřahal za zvířecí potah. Úrodu sklízel srpem, mlátil cepy a skladoval v zásobních jámách nebo hliněných vypalovaných nádobách. Keramika – další produkt neolitické revoluce!

Současně dochází také k první, byť jednoduché urbanizaci lidských sídel. Vznikaly první vesnice. Společnost, ve které člověk žil, se rovněž strukturovala. Základem byl rod, často matriarchálního charakteru. Vyčleňují se skupiny majetnějších osob, které vlastní více polí, dobytka a nástrojů. Rodí se pojem vlastnického práva.

Pro počátky neolitu v Evropě má nezastupitelné místo Balkánský poloostrov. Potvrzují to nálezy v Bulharsku, Rumunsku, Řecku a v bývalé Jugoslávii. Zdejší oblast přímo navázala na jednu z kolébek zemědělství, na Přední východ.

Ve střední Evropě se zemědělci objevují v průběhu 5. tis. př. Kr. Jde o tzv. kulturní komplex s lineární keramikou. Významným způsobem byla přítomna i v České kotlině – rozsáhlá sídliště s tzv. dlouhými domy byla odkryta např. v Bylanech u Kutné Hory.

V jižní Evropě – Itálii – se zemědělství šířilo podél pobřeží. Známé nálezy pocházejí ze Sicílie, Sardinie a Korsiky. Do západoevropského vnitrozemí proniká zemědělství až ve 4. tis. př. Kr.

Sever Evropy se svým drsným podnebím nebyl pro prvopočátky zemědělství příliš vhodný.

MEGALITY – KAMENNÉ CHRÁMY PRAVĚKU

S nárůstem zemědělské produkce v době, kterou nazýváme eneolit – pozdní dobou kamennou (polovina 4. – začátek 2. tis. př. Kr.), pokračují závratné společenské a ekonomické změny, které započaly během předcházející epochy. Neolitická revoluce byla završena. Skutečnost, že na scénu vstupuje měď jako první kov používaný člověkem, vše jenom podtrhuje.

Zdá se, že se v této době začínají utvářet jednotlivé indoevropské jazykové skupiny – skuteční předci nás, Evropanů.

Za symbol uskutečněných změn můžeme považovat budování monumentálních kamenných staveb – hrobek a chrámů, které vypovídají o vyspělosti lidí na sklonku doby kamenné. Obrovské svatyně a observatoře (nejznámější je jihoanglická Stonehenge) dokládají

rovněž existenci duchovenstva jakožto důležité společenské vrstvy a rozvinutého náboženství vůbec. Vztahovalo se k nebeskému prostoru, uspořádání hvězd a k pohybu životodárného Slunce.

PRVNÍ KOV V LIDSKÝCH RUKOU - MĚĎ

Zatímco se v západní Evropě zdvihaly k obloze obrovské bloky kamenů, v egejské oblasti se zvedal dým z prvních metalurgických pecí. Kolem roku 3 000 př. Kr. se v opevněných osadách rozvíjí výroba předmětů z mědi – zbraně, dláta, šídla ... . Záhy se jejich obyvatelé zdobí šperky ze zlata. Hrnčíři vytáčejí nádoby na hrnčířském kruhu, do té doby neznámém. Je to doba raně bronzová, resp. raně mínojská - na Krétě (Kréta byla důležitou středomořskou křižovatkou) a raně heladská - na řecké pevnině. Dolování mědi se rozvíjí i v balkánském vnitrozemí.

Avšak trvalo ještě drahnou dobu, než měděná metalurgie dorazila do střední Evropy. Zato zemědělství se tu úspěšně zdokonalovalo a kamenné nástroje, zejména sekyry, kopírovaly svým tvarem egejské sekyry měděné, které se sem dostávaly zřejmě dálkovým obchodem. Po cestách směnného obchodu proudily také vzácné suroviny – jantar, měď, vhodný kámen na náradí, kamenná sůl, kožešiny a dobytek.

Archeologové rozlišují v eneolitu množství kultur. Na základě toho se Evropa jeví jako pestrý konglomerát kultur, které koexistovaly vedle sebe, nebo na sebe navazovaly, popřípadě se potíraly či převrstvovaly.

V závěru pozdní doby kamenné spojila západ a střed Evropy kultura *zvoncových pohárů*. Sever se zase vyznačoval kulturou se *šňůrovou keramikou*. Lid, který zdobil keramiku otiskem kroucené šňůry, byl jistě indoevropský a vyskytoval se v oblastech, kde později žili předci Germánů, Slovanů a Baltů.

DOBA BRONZOVÁ A PRVNÍ PÍSMO V EVROPĚ

Slitím mědi a cínu vzniká bronz. Na to přišel člověk doby bronzové a začal z tohoto nového a kvalitního materiálu vyrábět nejrůznější náradí, výzbroj a šperky. “Bronzová” společnost, často sdružená do kmenových nebo teritoriálních společenství, rozvinula naplno obchod, a to i obchod dálkový.

Převážná většina obyvatel Evropy již patřila k etnickým skupinám mluvícím indoevropskými jazyky.

Na špičce vývoje se držela opět Egeis – východní a řecké Středomoří, kde postupně vznikly první státní útvary.

Přední místo ve vývoji zaujímal významná křižovátka námořních obchodních cest – Kréta. Tento bohatý ostrov s rozvinutým zemědělstvím, řemeslem a obchodem dominoval od počátku 2. tis. př. Kr. celému východnímu Středomoří. O jeho významu dodnes svědčí množství archeologických památek - pozůstatků honosných paláců a chrámů.

Z Egypta, který ovlivnil krétskou tzv. mínojskou kulturu (cca 2 000 – 1 450 př. Kr.) převzali Kréťané hieroglyfické písmo. Z něho se zde vyvinulo tzv. lineární písmo A, které již bylo slabičné.

Pevninské Řecko se vyvíjelo pomaleji. Příčinou byl vpád Achájů, kteří po fázi destrukce původních raně bronzových osad převrstvili zdejší populaci. Achájové však záhy začínají budovat opevněná sídla – města s monumentálními tzv. kyklopskými hradbami, jejichž pozůstatky dodnes ční nad krajinu peloponéskeho poloostrova (Mykény, Tiryns, Pylos ...). Vývoj této doby později zaznamenal Homér ve svém nesmrtelném díle, které provždy ovlivnilo celé evropské písemnictví. Řekové začali používat tzv. lineární písmo B, založené na bázi mluvené řečtiny, které se vyvinulo ze staršího typu písma A.

Nový materiál, bronz, zásadně ovlivnil také zbytek evropského území. Do popředí se dostávaly zvláště oblasti, které měly zdroje metalurgických surovin.

Ve střední době bronzové (pro mimoegejskou oblast cca 1 500 – 1 200 př. Kr.) se v evropském vnitrozemí stalo cosi, co zdejší vývoj opožďovalo. Jednou z objektivních příčin je přechodné zhoršení klimatu – výrazné ochlazení. Zanikají bohaté osady – centra obchodu a moci - a zdá se, že se celé oblasti nástupem nových kmenů barbarizovaly.

V severní Evropě se klima zhoršilo natolik, že zde zemědělství zcela zaniká a místní lid se vrací k lovu a rybolovu. V západní Evropě se stále budují a využívají megalitické stavby.

Obdobím mezi 1 200 až 700 př. Kr., tedy mladší a pozdní fázi, doba bronzová vrcholí. Opět došlo ke klimatickým změnám, které paradoxně měly na vývoj v Evropě opačný účinek, než několik století předtím. Oteplení přineslo celé egejské oblasti a východnímu Středomoří léta sucha, neúrody a tím i stagnace a úpadku, jemuž nezabránila ani dobře fungující státní správa tamních městských států a říší. Prosperující sousedy Řecka v Malé Asii – Chetity, jakož i Egypt - napadly tzv. mořské národy. V rámci tohoto velikého etnického pohybu byla od základů zničena mykénská centra. S příchodem Dóru od severu končí mykénská doba a nastává tzv. řecký středověk.

Zcela jiný obraz skýtá zbytek Evropy. Oteplení ve střední a severní Evropě umožňuje opět ve větší míře pěstovat obilí. Spolu s tím stoupá počet obyvatel, sídelní plochy se rozšiřují, jsou osidlovány nové, nebo dříve opuštěné oblasti.

Středomořský středověk netrvá naštěstí věčně. V osmém století po Kr. celá oblast znovu ožívuje. Na Apeninském poloostrově v době tzv. villanovské kultury se hlásí o slovo Etruskové. Začíná doba historicky známých etnik a kmenů. Do tohoto období tradice klade rovněž založení Říma. Podél jižního pobřeží Evropy se opět vzmáhá obchod. Na území Španělska a Portugalska se ho čile účastní Iberové. Od povodí Dunaje až po Atlantik žijí Keltové. To však již Evropa vstupuje do nové epochy.

ŽELEZO A SŮL

Středomoří znalo výrobu železa již okolo roku 1 000 př. Kr. Jeho faktické rozšíření do ostatních oblastí Evropy trvalo ještě zhruba 200–300 let. Kolem roku 700 př. Kr. se Evropa dostává do doby železné. Jako již mnohokrát v lidských dějinách i toto období, kdy se opět zásadně mění tvář Evropy, je poznamenáno klimatickou změnou. Opět se ochladilo. Chov dobytka se znovu na čas stane jistějším způsobem obživy než obdělávání polí. Nejvýnosnějším živobytím však zůstává těžba a obchod s nerostnými surovinami. Nejvýmluvnějším dokladem této skutečnosti je hornorakouská lokalita Hallstatt. Její bohatství ve starší době železné (cca 700 – 500 př. Kr.) pocházelo právě z dolování a obchodu se solí. Bylo to bohatství tak výrazné, že dalo celé epoše jméno – doba halštatská. Podobně bohatá a mocná centra vznikala v rudných oblastech. Snaha o jejich nabytí a udržení však neprobíhala vždy v míru. Naopak počínající doba železa je dobou válek a násilí. Pod vlivem nomádských Skytů a Kimmerů z jihoruských stepí přichází do západní Evropy ve větší míře kůň.

ŘECKÝ ZÁZRAK

Tímto slovem bývá někdy označován prudký civilizační vzestup řecké oblasti od poloviny 8. století př. Kr. Po dobu dalších čtyř století prožívalo Řecko hospodářskou a mocenskou konjunkturu.

Na základě výzkumů a archeologických nálezů dnes víme, že v 8. století př. Kr. došlo v řecké oblasti k populační explozi. Ta na jedné straně ukazuje na pronikavý hospodářský vzestup, na straně druhé však svědčí o tom, že hornatému území s nedostatkem zemědělské půdy hrozí nemalý problém. Řecko se zalidnilo do takové míry, že v následujících obdobích muselo hledat nová teritoria. Proto Řekové obsazují četné egejské ostrovy a posléze pronikají podél pobřeží do celého Středomoří, na Sicílii a dokonce až na africké břehy. Položí základy svých prosperujících osad na území dnešního Marseille a ve Španělsku. Patří jim celé

Černomoří. Kolonie jsou prostředníky mezi řeckým pojmáním světa a zbytkem tzv. barbarské Evropy. Z nich se šíří řecký vliv do evropského vnitrozemí.

Základem nové prosperity a moci se stal polis – městský stát. Polis raného období ovládali králové volení úzkou skupinou oligarchů, příslušníků rodové šlechty, nebo z nejbohatších vlastníků půdy – aristokracie. V Aténách je nahradili volení archonti pověřeni správou veřejných věcí.

Otevírající se ekonomika jednotlivých polis a jejich kolonií si vynutila nový obchodní systém, který odpovídal novým podmínkám. Řekové začínají razit první mince. Finanční akumulace staví do popředí nové společenské vrstvy – řemeslníky a obchodníky, kteří se záhy hlásí o svůj podíl na politické moci a jsou ochotni si ji vydobýt i násilím. Organizují vlastní vojsko – hoplity. Řecký venkov se v průběhu kolonizace dostává do krize. Levné obilí z kolonií stlačilo dolů ceny a ruinovalo drobné zemědělce. Mnozí opouštějí půdu a mnozí se vlivem zadlužení dostávají do otroctví. Měšťanstvo i venkov se domáhají změn. Napětí roste i mezi aristokracií.

V roce 594 př. Kr. byl novou úpravou poměrů pověřen archont Solón. Součástí jeho reformy bylo vykoupení aténských občanů z otroctví. Pro příště bylo zakázáno ručit za dluhy osobní svobodou. Pospolitost svobodných aténských občanů Solón rozdělil na čtyři majetkové třídy s vlastními právy a povinnostmi. Základy demokracie byly položeny.

Počátek klasického období je poznamenán napětím, které roste mezi řeckými městskými státy a mohutnou perskou říší v Asii.

Hospodářské a politické zájmy Řeků a Peršanů se tak dostávají do konfliktu. Šlo také o střet dvou zcela odlišných světů – svobodomyšlného evropského a despotického asijského. Asi ne náhodou použil v té době historik Hérodotos poprvé název *EVROPA*, když poměřoval evropský stupeň společenského vývoje s mimoevropskou civilizací Peršanů.

Ze tří řecko-perských válek (od 494 př. Kr. – protiperské povstání v Milétu, přes bitvu u Marathónu v roce 490 př. Kr. -2. válka, až po konečné vítězství u Salamíny a Plataj - 480, 479 př. Kr.) vyšlo Řecko posíleno. Zejména stoupla autorita Atén.

Synonymem vrcholu klasického období je bezpochyby aténský politik Perikles. Za jeho vlády byl nejvyšším orgánem správy veřejných věcí a zákonodárství lidový sněm všech svobodných občanů města. Mezi sněmy řídila město pětisetčlenná rada volená losem. Nejvyšší úředníci byli též voleni losováním. Perikles realizoval rozsáhlý sociální program a zavedl rovnost v hospodářském životě mezi Aténany a cizinci.

Celou první polovinu 4. století př. Kr. mezi sebou jednotlivé městské státy soupeřily. Výsledkem tohoto vleklého konfliktu byl úpadek městského státu jako státně politické jednotky. Do budoucna se měly prosadit větší státní útvary a záhy toho dosáhla Makedonie stojící do té doby na okraji řecké civilizace. Filipem II. Makedonským, který postupně ovládl a sjednotil Řecko, končí ve 30. letech 4. století př. Kr. klasické a nastupuje helénské období. V době helénismu vlivem expanze Alexandra Makedonského do Asie a Egypta dochází k prolínání řecké a orientální kultury a umění.

ETRUSKÁ ITÁLIE

Myšlenka na velkou mocnou říši došla svého naplnění v jiném centru antického světa. Obyvatelé Apeninského poloostrova, kteří od počátku posledního tisíciletí př. Kr. nasávali mohutné řecké podněty, se pomalu připravovali zaujmout přední místo v celém tehdejší civilizovaném světě.

Zhruba v 8. století př. Kr. vzniká jižně od alpských hřebenů další mocenské a kulturní centrum. V Toskánsku a v Pádské nížině zakládají Etruskové federaci dvanácti opevněných měst. Společně s řeckými jsou to první skutečná města na evropském kontinentě.

V 7. a 6. století př. Kr. obsadili Etruskové střední Itálii. Na řece Tiberu, na pahorcích nedaleko jejího ústí do moře, obsadili a možná založili vesnici Roma - Řím. Konec Etrusků nastává ve čtvrtém století př. Kr.

PANEVROPANÉ KELTOVÉ

Zaalpskou oblast jsme opustili na sklonku starší doby železné v době halštatských knížat. Keltická společnost, kterou knížata ovládala, se stále více dostávala pod vliv řecko-etruské kultury. Přejímáním těchto vlivů se vyvinula nová tzv. laténská kultura, vyplňující mladší dobu železnou (cca 500 př. Kr. – přelom letopočtu). Jejimi nositeli byli převážně Keltové. Keltické společenství představuje vrchol evropské barbarské civilizace a jeden z vrcholů pravěkého vývoje Evropy.

Moc keltických knížat a jejich předních bojovníků rostla s poptávkou po nerostném bohatství a po vzácných surovinách - železu, cínu, zlatě, jantaru a další komoditách. Za toto zboží Keltové ze Středomoří dováželi kvalitní keramiku, luxusní kovové předměty – šperky, výzbroj, nádoby na víno ... Středomořské víno patřilo k nejžádanějšímu zboží.

Špičku keltické společnosti – kmenovou aristokracii - doplňovala vrstva kněží, věstců a soudců – druidů.

OD SKOTSKA PO MEZOPOTÁMIÍ – OD KARPAT PO SAHARU

Podle římské pověsti založili Řím roku 753. př. Kr. bratři Romulus a Remus. Zda je na tom zrno pravdy, anebo byl celý příběh vymyšlen jako součást kampaně proti Etruskům, se dnes již asi nedovíme. Jisté je, že obsazením latinských a sabinských osad Etrusky byl dán impuls k převratným historickým dějům, na jejichž konci stálo první světové impérium. V 6. století již můžeme mluvit o Římě jako městě. Doba etruských králů končí podle tradice Tarquiniem Superbem, kterého v roce 510 př. Kr. vyhnali Římané z města.

O rok později byla v Římě nastolena republika vlivných a mocných patricijů a obyčejného lidu - plebejů. V čele stáli dva volení konzulové.

Základem života společnosti se stalo psané kodifikované právo určující jasná pravidla a hranice lidského chování a vztahů. Šlo o právo veřejné i soukromé.

Správa města a výkon moci byl založen na systému kontroly vládních institucí. Komicia byla lidovými shromážděními, která volila úředníky. Úředníci – magistráti - představovali výkonnou moc. Jejich funkční období bylo roční. Tribunové z řad plebejů byli nedotknutelní a měli právo veta vůči magistrátům. Bývalí magistráti zasedali v senátu, který si uchoval aristokratický ráz a v systému římské vlády zaujímal klíčové místo. Byl symbolem římské suverenity.

Ve 4. století př. Kr. Řím územně expandoval, i když se často musel spíše bránit. Na začátku 3. století př. Kr. již ovládal celý Apeninský poloostrov a chystal se ke střetu o moc nad Středomořím. Kartágo – vlivná, původně fénická, osada na africkém břehu - se stalo pro Řím největším soupeřem.

Ve třech punských válkách (264-146 př. Kr.) bylo Kartago zničeno a vymazáno z mapy světa.

Od dob Hanibalova tažení (2. punská válka) se republikánské zřízení dostává postupně do krize. Nerealizované vnitřní reformy a obrovská územní expanze podlomily účinnost republikánských institucí. Naplno se krize projevila v zemědělství, kde drobní zemědělci chudli a opouštěli půdu. Naopak privilegovaná vrstva římských občanů získávala stále větší majetek. Ke slovu se hlásili obchodníci a finančníci. Z nich se konstituoval stav jezdců. Politická krátkozrakost římských špiček přivedla zemi na pokraj občanských nepokojů a konfliktů. A jak to bývá v podobných situacích zvykem, nakonec se místo reforem uplatní jednoduché a rychlé řešení – mocenský diktát, opírající se o širokou podporu mas s jejich nereálnými očekáváními.

Republikánskému zřízení v Římě definitivně zvoní hrana.

AVE CAESAR!

Ustavení absolutní moci jednotlivce v Římě předcházelo krátké období vlády triumvirů – trojice nejvlivnějších mužů. Mezi léty 60 – 44 př. Kr. se o moc dělili Pompeius, Crassus a Caesar, aby nakonec po smrti Crassa a krátké občanské válce vyšel jako vítěz Caesar, který v roce 45 př. Kr. dostal diktátorský titul doživotně. Před zavražděním v roce 44 př. Kr. zcela ovládl senát, jehož vliv stále klesal, a kontroloval státní finance a armádu.

Po jeho smrti vyšel ze soupeření dalších triumvirů – Octavianus, Marcus Antonius a Marcus Lepidus - první z nich. V roce 31. př. Kr. porazil Marka Antonia v námořní bitvě.

Octavianus se v roce 27 př. Kr. stává monarchou – imperátorem, ačkoli formálně ještě fungují republikánské instituce. Sám je jejich členem. Situace římského impéria se brzy stabilizovala a hospodářství se vzdmáhalo. Během dvou století se hranice říše (Limes Romanus) stabilizovala jak ve Skotsku (Hadriánův val) a na Rýně, tak na Dunaji a Balkáně. Evropa se romanizovala. Římsko-germánská hranice nebyla nikdy klidná. Zde bylo pohraniční opevnění *limes* budováno s obzvláštní péčí. Pod jeho ochranou se v blízkosti vojenských stanic brzy usazují civilisté a tak často vznikají lidnatá správní, obchodní, řemeslnická a kulturní centra. Mnohé z nich se staly základem pozdějších středověkých měst, které existují do dnes – Kolín nad Rýnem, Bonn, Trevír, Mohuč, Vídeň ... Celé území říše bylo propojeno systémem silnic a stanic. Po silnicích proudilo zboží na trhy, kterých hojně využívali i “barbaři” žijící vně hranic.

Svět za Limes Romanus v neprostupných lesích, rozsáhlých močálech a neznámých pohořích vypadal jinak. Společnost barbarských kmenů žila stále v rodovém zřízení.

Kmen Markomanů obýval Čechy a Kvádové Moravu a část Podunají.

Právo germánské velkorodiny na užívání půdy a velikost stáda se staly základem soukromého vlastnictví a vzniku rodové šlechty.

Ve východním Pobaltí žili v opevněných osadách Baltové. Jejich životní styl zde přetrval v podstatě až do středověku.

V prvním století po Kr. obsadili dolní Podunají a Uherskou nížinu indoíránské Sarmaté, kteří se na čas stali hrozbou římského panství v této oblasti. Území dnešního Rumunska obývali Dákové.

Římská Evropa byla zejména díky dokonalému komunikačnímu systému, zajišťujícímu bezpečný, pohodlný a rychlý pohyb, výměnu informací (pošta fungovala již za Augusta) a zboží, hospodářsky homogenním celkem s jednotnou měnou. Geografická rozmanitost obrovského území zajistila impériu produkci většiny zemědělských plodin z vlastních zdrojů. Rovněž v oblasti nerostných surovin dodávaly římské kolonie téměř vše potřebné. Vnitřní obchod byl kromě jednotné měny podporován společným právním prostředím, které překonalo místní zvyklosti připojených území.

Začátkem 4. století došlo za císaře Konstantina (306 –377) k definitivnímu rozdělení říše na západní a východní. Centrem východní části a sídlem císaře se stal přístav Konstantinopol – Cařihrad. Za Konstantinovy vlády bylo křesťanské náboženství zrovnoprávněné s pohanskými kultury (Milánský edikt). K jeho uznání za jediné státní náboženství došlo v poslední čtvrtině 4. století za císaře Theodosia.

Po Theodosiově smrti v roce 395 byl oficiálně završen předešlý vývoj směřující k rozdělení římské říše na dvě samostatné části – západořímskou a východořímskou. Od té doby se evropský prostor vyvíjel v rámci dvou civilizačních okruhů – latinského a byzantského.

Zatímco západní v 5. století podlehla v rámci velkého stěhování národů invazi germánských kmenů, východní část (Byzanc) přetrvala až do roku 1453, kdy byla obsazena Turky.

STĚHOVÁNÍ NÁRODŮ A KONEC ANTICKÉ EPOCHY

Velké etnické pohyby - od Kaspického moře až po Atlantik - vyvolaly na konci 4. století nomádští Hunové (Hsiungnu), kterým v expanzi na východ bránila Velká čínská zeď. Před Huny se jako první dali na pochod - ze stepí jižního Ruska - Gótové. Lavinovitým efektem se potom daly do pohybu další kmeny a celá etnika. Vizigóti překročili jižním směrem Pyreneje, Ostrogóti obsadili Itálii, Anglosasové překonali Lamanšský průliv. Vandalové pronikli až do severní Afriky. Frankové a Burgundi obsadili bývalé západní provincie – Galii, která podle těch prvních dostala časem dnešní jméno. V proudu migrujících etnik se objevují i Slované obsazující uprázdněná místa po germánských kmenech. Do Karpatské kotliny vnikli v druhé polovině 6. století Avari.

Západořímskou říši nahradila četná germánská království, která se více méně považovala za pokračovatele Říma. Germánští vládcové se poměrně rychle přizpůsobovali novému prostředí, které ovládli. Svědčí o tom jejich postupný přechod ke křesťanství, resp. ke katolické víře.

První z germánských králů, který přijal křesťanskou víru, byl Frank Chlodvík z rodu Merovejců. Stalo se v roce 498, nebo 499. Z Paříže, kde se usadil, vládl Frankům a civilizovaným Galořímanům. Ti byli nositeli pozdně antického římského dědictví, včetně katolictví. Z jejich latiny se vyvinuly novolatinské (románské) jazyky - francouzština, španělština, italština a portugalština, které na většině území bývalé římské říše potlačily jazyky a nářečí germánská..

Merovejský panovník Karel Martell u Poitiers v roce 732 porazil Araby, kteří sem pronikli přes Pyreneje. Tím definitivně zastavil arabskou expanzi do evropského vnitrozemí.

Jestliže v západní, kontinentální, části bývalé římské říše převládly románské jazyky, za “kanálem” tomu bylo jinak. Germánští nájezdníci – Jutové, Frísové, Anglové a Sasové, zcela pohltili zbytky latinizovaného obyvatelstva a germanizovali je. Keltština se udržela jenom v Cornwallu a Walesu a samozřejmě v Irsku. Díky misi vyslané papežem (Augustinus), ale zejména díky misionářské činnosti irských mnichů (Columbanus), byla Británie brzy pokřesťanštěna. Společně s Irskem se stala centrem vzdělanosti.

Zatímco na území bývalé římské říše vytvářeli germánští králové svá království, prostor severně od Dunaje po baltické břehy osidlovaly kmeny Slovanů.

Počátkem 6. století pronikají Slované přes byzantská opevnění na Balkán. Zde usazené slovanské obyvatelstvo se postupně začíná sžít s kočovnými turko-tatarskými Bulhary. Ti byli postupně asimilováni Slovany a pod vlivem Byzance vytvořili bulharskou říši.

V 6. století vrcholí expanze Slovanů ze Zakarpatí také do střední Evropy, Polabí a Pomohání. V 9. století pak mezi Blatenským jezerem, Karpatským obloukem a řekou Moravou Slované vytvářejí Velkomoravskou říši. Říše však již v desátém století podlehla nájezdům kočovných Maďarů, kteří se usazují v Uherské nížině.

BYZANC POKRAČOVATELKA

Byzantská říše, přímá pokračovatelka římské říše na východě s centrem v Konstantinopoli, zabírala ještě v 6. století Balkán, Malou Asii, část Předního východu a Egypt. Oproti západu se zde uchoval správní a mocenský systém, který zaručoval celé říši stabilitu. Opíral se o absolutní moc císaře. Byzanc se pokládala za jedinou oprávněnou správyni celé bývalé římské říše. Císař Justinián (527-565), autor rozsáhlé právní, správní a ekonomické reformy, se v 30. letech 6. století snažil, i když neúspěšně, znovu vojensky sjednotit celou říši. Avšak daleko důležitější je jeho zmíněná reforma – zákoník Codex Justinianus.

Severní byzantskou hranici ohrožovali Avari a Slované. Jejich tlak, jakož i sasánovská agrese, se během celého 7. a 8. století stupňoval. Byzanc tak přišla o svá africká a asijská teritoria. Udržela si pouze Malou Asii a úspěšně uhájila svou severní hranici proti Bulharům.

V 8. století vedla Byzanc řadu obranných válek proti Arabům a Bulharům. V následujícím století, po stabilizaci domácí i zahraniční situace, prožívá Byzanc vrcholné chvíle své existence. Pouští se do diplomatických misí a do šíření křesťanství mezi Slovy – např. Cyril a Metoděj jsou vysláni na Velkou Moravu, kam přinášejí překlad bible a hlaholské písmo nahrazené později cyrilicí.

KARLOVCI U MOCI

Osmé století bylo těž stěžejní pro další vývoj na západě. Pomoc papeži při zrodě papežského státu v Itálii se Pipinovi II. bohatě vyplatila. Papež uznal a pomazal Pipina jako krále Franků, čímž skončila ve franské říši merovejská éra a nastupuje věk Karlovců, zosobněný postavou Karla Velikého (768-814).

Karel své království rozšířil do nebývalých rozměrů. Podmanil si Lombardii a část střední Itálie, znovu Bavorsko a z Panonie (Uherské nížiny) vyhnal Avary.

Během své výpravy do Itálie o Vánocích v roce 800 byl Karel korunován v Římě papežem Lvem III. za císaře! Od té doby se na západě stala korunovace papežem podmínkou pro získání císařského titulu.

Karlova reforma státu – spravovaného kromě centrální moci sídlící v Cáchách (Aachen) hrabaty v jednotlivých regionech a kontrolovaného přímo jeho zmocněnci - přispěla k vytvoření konsolidované monarchie, ve které se našel čas i na rozvoj vzdělanosti a umění. Karolinská renesance znamená skutečné vzkříšení latinského jazykového a literárního odkazu. Franská říše se již za panování vnuků Karla Velikého v roce 843 rozpadla na tři části – Francii, Německo a Itálii. Každá z nich se od té doby vyvíjela samostatně. Avšak už natrvalo, podobně jako zbytek Evropy, náležely k západní křesťanské kultuře, která vzešla z karolinské doby.

SKANDINÁVCI – DOBYVATELÉ, NÁMOŘNÍCI A OBCHODNÍCI

V devátém století začali obyvatelé severní Evropy – Švédové, Norové a Dánové - podnikat výpravy na jih, na kontinent a do Británie.

Švédové svou pozornost obrátili na východ Evropy. Po ruských řekách se dostali až do kontaktu s Byzancí. Díky kolonistům – Varjagům - vznikly na spojnici Skandinávie s Černým mořem dva malé státy – Kyjevská Rus a Novgorod.

Přítomnost Norů a Dánů, tedy Vikingů, evropský západ intenzivně pocítil. Čelil jejich pustošivým nájezdům z moře, od Baltu a Severního moře až po Středomoří. Norové obsadili Irsko a záhy Island. Na tomto vzdáleném ostrově se v roce 930 sešlo volené shromáždění *Althing*. Byl to první evropský parlament! Po Islandu Vikingové kolonizovali Grónsko a dopluli až k břehům Severní Ameriky.

Dánské invaze byly ještě pustošivější a rozsáhlejší, než norské. Byly pohromou pro část Německa a pro Nizozemí. Dánové obsadili a zpustošili Anglii a usadili se v Normandii. Skandinávie se i prostřednictvím křesťanství postupně začlenila do hlavního proudu evropského vývoje.

EVROPA V RANÉM STŘEDOVĚKU

Po rozpadu karlovského impéria se po roce 843 vytvořila z držav *Karla Holého* západofranská říše - Francie. Ta prošla v 9. – 11. století obdobím upevňování moci šlechty – dědičných lén, na úkor panovníka. Boje s Normany – Dány a odstředivé síly některých držav (Lotrinsko, Burgundsko, Akvitánie) způsobily, že se území francouzského království značně zmenšilo. Po roce 1066, kdy normanský král Vilém Dobytel obsadil z Normandie Anglii, vyrostl francouzským králům mocný konkurent ovládající oba břehy průlivu La Manche.

Z Francie, z kláštera Cluny, také vzešlo nové církevní hnutí, které hlásalo novou reformu církve. V souvislosti s rostoucí zbožností a rozvojem poutnictví byla na jejím území vyhlášena první křížová výprava. Chtěla osvobodit Kristův hrob v Jeruzalémě.

S rozvojem francouzské společnosti šel ruku v ruce i kulturní rozkvět. Románský sloh 11. století navrátil do architektury četné antické prvky.

Po Karlovcích se na 700 let ujali vlády Kapetovci. Jejich moc se zpočátku opírala jenom o vlastní královské državy. Ostatní francouzská vévodství vedla více méně samostatný život jak v oblasti správní, tak fiskální.

Feudální rozdrobenost se nevyhnula ani Itálii. Dělením franské říše se franská část Itálie dostala do rukou třetího vnuka Karla Velikého, *Lothara*. V 10. století se v severní a střední Itálii prosazoval vliv německých králů, zejména Otónské dynastie.

Normané z francouzských břehů se na začátku 11. století zmocnili Sicílie, aby zde ke konci téhož století založili vlastní království.

Z rozhárané politické situace těžil nový fenomén Apeninského poloostrova – městská republika Benátky.

Na východním břehu Rýna byl dědicem další části karlovské říše *Ludvík Němec*.

V 10. století se vládnoucí dynastií stali saští vévodové. Na rozdíl od Francie se jejich autorita prosadila ve světské i církevní sféře. *Ota I.* (936-973) navíc zastavil v roce 955 postup Maďarů, kteří pod tlakem různých národů opustili svou pravlast v kavkazské oblasti a tlačeni Turky z doněcké oblasti se dostali až do Německa a Itálie. Po porážce u Lechu se usadili v uherské kotlině, kde záhy založili vlastní království, již plně v západoevropském stylu.

Ota I. byl v roce 962 korunován papežem Janem XII. za císaře. Od této korunovace mohl být císařem výhradně panovník volený v německých oblastech. Vznikla tak Svátá říše římská.

Myšlenky na sjednocení celého křesťanského světa kolem jednoho centra – Říma - se snažil prosadit Otův ambiciózní vnuk Ota III. (983-1002). Usiloval o úzkou součinnost papeže a císaře na velkém sjednocovatelském díle – křesťanském univerzalismu.

Po otónském století se moci ujala neméně ambiciózní *sálská* dynastie. Opřena o moc vlastních držav zasahovala politicky jak do Itálie, tak na východ do Čech, Polska a Uherska. K velkému střetu mezi církví a světskou mocí, známému pod názvem “boj o investituru” však došlo za panování Jindřicha IV. (1056-1106). Za pomoc v tomto boji dostal královskou korunu i český Vratislav.

Na východ od německých území vznikly v 10. a 11. století nové státní útvary.

Přemyslovské državy ve středních Čechách byly základem českého státu, který se vymanil z velkomoravského svazku a

začal se orientovat na západ, na východofranskou říši. Tento vztah k západnímu sousedovi – oscilace mezi závislostí a samostatností - byl pro jeho další vývoj určující.

Potomci Vislanů a Polanů položili základy polského státu s centry v Poznani a Hnězdně. Polský státotvorný proces urychlila christianizace tohoto území - kníže Mešek I. (cca 963-992) přijal křest v roce 966. V roce 1000 získalo Polsko Boleslava Chrabrého (992-1025) nezávislost na říši a vlastní církevní provincii – arcibiskupství hnězdenské opřené o kult sv. Vojtěcha.

Na začátku 10. století rozvrátili ugrofinští Maďaři Velkou Moravu a potom, co byl zastaven jejich postup na západ, se usadili natrvalo v Uherské nížině. Maďarská společnost se rychle zbavovala tradičních nomádských vazeb a kořenů. I zde v poslední fázi konstituování státu sehrála klíčovou úlohu christianizace. A tak již vládce Štěpán I. (997-1038) získal v prvním roce 11. století královskou korunu.

Byzanc prožila v 10. a 11. století svůj zlatý věk. Vláda makedonské dynastie, se kterou je toto období spjato, přinesla zemi nejenom vnitřní hospodářský a kulturní rozvoj, ale i územní zisky. Za vlády Basileje II. Bulharobijce (976-1025) a jeho nástupců držela Byzanc celé

Černomoří, Malou Asii, Sýrii, Palestinu a Kypr. Na západě potom celý zbytek Balkánu včetně východního Jadranu, jih Itálie (kapitanát Bari) a Krétu.

KŘESŤANSTVÍ A VZTAH ZÁPAD - VÝCHOD

Důležitým, možno říci zásadním momentem v utváření budoucích poměrů a vztahů na evropském kontinentě, které vždy sledovaly směr západ – východ (mnohem méně sever-jih) byl v období od 6. století vzájemný vztah Říma a Konstantinopole. Západní a východní křesťanství, třebaže je spojovaly společná víra, kořeny i antické dědictví, se každé vydalo jinou cestou a za vlastními zájmy.

Na počátku rozkolu mezi západní a východní církví bylo postavení dvou nejvyšších hlav církve – římského papeže a byzantského patriarchy. Východ, kde v čele církve stál císař, nebyl ochoten akceptovat papežskou autoritu, kterou západ stavěl nejvýše. Západ však odděloval moc duchovní od moci světské, přičemž papežové svou moc nadřazovali moci světské. Tento duální systém moci je pro středověk západu určujícím.

Posledním impulsem k definitivní roztržce mezi západo- a východokřesťanskou církví však nakonec nebyly mocenské nebo ekonomické spory. V 8. a 9. století zuřil v Byzanci spor o uctívání ikon. Ikonoklasmus, obrazoborectví podporované v 8. století císařem Konstantinem V., které se ještě jednou prosadilo zhruba o sto let později, bylo římským papežům naprosto cizí. Odmítli je a pro příště se soustředili na svou západní politiku. Byzance na tento vývoj reagovala exkomunikací římského papeže z církve. Roztržka byla definitivní.

EVROPA VRCHOLNÉHO STŘEDOVĚKU

Evropské dějiny 11.–13. století lze charakterizovat jako období hospodářského růstu ve všech oblastech. Nevídaně rostla, až do morové epidemie kolem poloviny 14. století, také evropská populace. Zatímco v 10. století žilo v Evropě zhruba 38 milionů lidí, ve čtrnáctém století jich už bylo více než 78 milionů. Kromě zemědělství se v kolonizovaných oblastech rozvíjela řemesla, těžba a zpracování užitkových a vzácných kovů.

ZEMĚDĚLSTVÍ

Rozvoj zemědělství měl za následek zmenšování zalesněné plochy. Zaváděl se trojpolní systém, který spolu s kvalitnějším náradím (těžký pluh) a se stroji, jež využívaly jinou než lidskou či zvířecí sílu (vodní a větrný mlýn), umožnil efektivnější využití půdy a zpracování zemědělských produktů.

MĚSTA

Rozvoj zaznamenala také řemeslná výroba a obchod, které se soustřeďovaly v nově vznikajících městech. Ty navazovaly buď na antickou tradici měst a vojensko-obchodních stanic římské říše, anebo vznikaly zcela nově při centrech knížecí či královské moci a na důležitých místech dálkových obchodních tras (křižovatky, brody), nebo na trasách poutnických (celý komplex komunikací vedoucích z Francie do Santiaga de Compostela). Koncentrace řemesel střežená městskými hradbami přispěla ke zvýšení a zkvalitnění výroby a tím k rozvoji obchodu. Kvalitní výrobky se exportovaly po obchodních trasách – suchozemských, říčních i námořních - do vzdálených oblastí.

Zejména města spojená s mezinárodním obchodem – námořní a říční přístavy, velká mezinárodní tržiště - nabývala na důležitosti, podobně jako přímořská města na jihu.

Pro rozvoj komunální politiky – městské samosprávy - byl důležitý vývoj v italských městech, kde si města v období vleklých konfliktů vydobyla svrchovanost nejenom nad vlastním, ale i nad přilehlým územím. Důsledkem toho byla změna vztahu měst k venkovu a

jeho obyvatelstvu. Zaniklo zde nevolnictví a vztah k půdě nahradily smlouvy o pachtu a podílnictví.

HRADY

Nad okolní krajinou se nezvedaly jenom hradby měst. Již od 9. století feudálové budovali opevněné body – hrady, které zaručovaly ochranu jejich držav a klid na území, které spravovali. K hradům, které tvořily jádro sídelní struktury, se stahovalo okolní obyvatelstvo. Po upevnění královské moci byly hrady nejenom její oporou podobně jako města, ale byly také správními centry.

SPOLEČNOST

Společnost vrcholného středověku se stále více strukturovala. I když všeobecně platilo rozdělení společnosti na stav světský (šlechta s dědičnými rodovými statky), stav duchovní (příslušníci církevních institucí) a třetí stav (dělný lid), který platil daně jak světské tak církevní vrchnosti, do popředí se stále více dostávala vrstva obyvatelstva, která své postavení a ambice opírala o hospodářskou sílu – měšťanstvo. I v rámci tradičních feudálních vztahů panovník - šlechta docházelo ke změnám, kdy se vládce rozdělil o část své výkonné a částečně i zákonodárné moci s nejlivnějšími vrstvami společnosti. To byl počátek vývoje parlamentarismu. V Anglii se od roku 1332 sněmování účastnili nejenom přední šlechtici, ale i zástupci nižší šlechty a měšťané.

K důležitým pohybům došlo v duchovní oblasti. Jako nová vzdělávací instituce se objevila *univerzita*, která umožňovala vzdělávání v mnoha oborech (tzv. sedm svobodných umění, medicína a práva)..

CÍRKEV A SVĚTSKÁ MOC

Ve 13. století dostala myšlenka na papežskou světovládu, opírající se o křesťanský univerzalizmus, nový impuls. O všeobecné uznání papežství jako nejvyšší mocenské autority, která zastřeší celý křesťanský západ a bude uznána jeho panovníky, usiloval papež Inocenc III (1198 - 1216). Jeho snažení vyvrcholilo IV. lateránským koncilem v roce 1215, který plně potvrdil papežovu politiku. Papež a církev se staly politickou mocností. Na tyto *světské* ambice samozřejmě skutečná světská moc reagovala negativně.

KŘÍŽOVÉ VÝPRAVY

Křížové výpravy vyhlášené církví byly vedeny buď proti pohanům do zemí mimo křesťanský svět, anebo proti velkým kacířským hnutím na území křesťanské Evropy.

Doba křížových výprav směřujících do Palestiny s cílem osvobodit Svatý hrob trvala 170 let (1095 – 1270).

O mohutnosti některých křížových výprav svědčí čísla – v roce 1099, kdy byl dobyt Jeruzalém, se jí účastnilo asi 30 000 lidí.

Na obranu získaných území a křesťanských poutníků se zrodily nové rytířské řády – *templáři a johanité*.

Na Předním východě vzniklo během křížáckých dob několik křesťanských států. Postupně však podlehly náporům muslimů. Tečkou za křesťanským panstvím v Palestině byl pád *Akkonu* v roce 1291.

GOTICKÁ EVROPA

Gotický sloh se stal vskutku mezinárodním uměleckým slohem vrcholně středověké západokřesťanské Evropy, který se rozšířil od Středomoří po Balt. Gotika se projevila

nejenom v architektuře a výtvarném umění. Své vyjádření našla i v literatuře a užitém umění, včetně módy.

Kolébku gotické architektury se stala *Paříž*. Nová stavební technika dovolila opustit těžkou románskou konstrukci a vynést k oblouku lehké a štíhlé oblouky

Nová proporcionalita a estetické cítění se projevil i ve světské architektuře. Velké křížové výpravy daly vzniknout rytířské kultuře, v níž se promítla vzedmutá spiritualita spojená se svatým posláním křižáků a proměna životního stylu ve dvorském prostředí.

FRANCIE A ANGLIE – SOUPEŘÍ

Doba vrcholného středověku byla pro Francii dobou mocenského, hospodářského a kulturního rozkvětu, třebaže o samotné državy museli francouzští králové bojovat s Plantagenety – hrabaty z Anjou. A to zejména po roce 1154, kdy se Jindřich Plantagenet (1154-1189) stal anglickým králem.).

Nástupem Plantagenetů získala Anglie rozsáhlá území na kontinentě podél atlantického pobřeží. Dostala se tím však do dlouhotrvajícího konfliktu s Francií, což podlamovalo i politickou stabilitu na ostrovech. Král Jan Bezzemek (1199-1216) musel z těchto důvodů učinit rozsáhlé ústupky šlechtě a duchovenstvu a v roce 1215 vydat *velkou listinu svobod – Magna Charta Libertatum*. Ta je důležitým mezníkem v dějinách veřejné správy a demokracie nejenom v Británii. V roce 1265 se poprvé sešel sjezd nižší šlechty a zástupců měst – parlament.

SVATÁ ŘÍŠE ŘÍMSKÁ

Svatá říše římská – tímto názvem se začal ve 12. století označovat rozsáhlý a nesourodý konglomerát teritorií, států, tradic a nejrůznějších mocenských zájmů, kterému se snažili vládnout římská panovníci z německé oblasti, korunovaní papežem. Jejich ambice navazovaly na již tradiční univerzalistické snahy z doby Karlovců a Otonů. Takovým vládcem byl Fridrich I. Barbarossa (1152-1190), který se stejně jako jeho předchůdci a následovníci potýkal s nezávislostí italských měst, ačkoliv v Německu svou moc upevňoval. V samotných německých oblastech se již tradičně střetávaly centralistické ambice říšských vládců se snahami říšských feudálů po co největší nezávislosti a vlastní moci. Velké privilegium z roku 1232 zaručilo knížatům prakticky nezávislost.

RECONQUISTA – ŠPANĚLSKO A PORTUGALSKO

Pro křesťanskou Evropu bylo 13. století významné i tím, že na Pyrenejském poloostrově úspěšně pokračovala *reconquista* - postupné vytláčování muslimů na jih. Jejich panství se nakonec zredukovalo na Granadu a přilehlé území. Ve stejném období se podobně jako jinde v západní Evropě začíná pomalu prosazovat moc velmožů na úkor moci královské. Vzniká *cortes* - šlechtické shromáždění, jehož souhlas podmiňuje řadu královských rozhodnutí.

KRIZE A NOVÝ ROZMACH

Obyvatele Evropy nečekalo po roce 1300 nic dobrého. Jestliže v předcházejících dvou stoletích se Evropa po všech stránkách vzťahovala, nyní přišla ekonomická krize a navíc demografická katastrofa způsobená morovými epidemiemi. Situaci zhoršovaly větší či menší válečné konflikty.

Krize však nakonec přispěla k zásadním změnám, které vedly k další fázi evropských dějin – novověku. Po tomto období také nastupuje nová éra duchovního a uměleckého rozmachu – renesance.

Rostl význam přímořských na úkor vnitrozemských měst. Měnily se zavedené obchodní trasy a přesouvala se obchodní centra. Měnil se i způsob obchodování. Velcí obchodníci již

tolik necestují, ale zakládají v cizině pobočky a řídí obchod na dálku. Vznikají spolky obchodníků – hanzy a později spolky význačných obchodních center. Rozvíjelo se bankovníctví a platba formou směnky.

Soukenictví bylo svým rozsahem a formou již skutečnou velkovýrobou. Na jeho vývoji je možno dokumentovat působení vnějších i vnitřních faktorů, kdy dříve největší centra 13. století - Flandry a severní Francie - v důsledku sociálních nepokojů upadají a výroba se přesouvá jinam – do Brabantska. Jakmile se však změnila móda, i tam dochází k poklesu a omezení anglického vývozu vlny. Tento úpadek má paradoxně vliv na rozvoj jiných odvětví - výrobu tapisérií a uměleckých řemesel vůbec. Lidé v nich nalézají jakési alternativní zdroje příjmů. Danou oblast však již neopouštějí. Tento příklad představuje už jiné než středověké poměry.

HLAD, MOR A NEŠTOVICE

Zatímco do měst proudilo stále více lidí, vesnice upadaly. Stále se snižující zemědělské výnosy vyvrcholily v roce 1316 hladomorem. Zanedlouho následoval mor, který přivezli v podpalubí svých lodí janovští námořníci z Krymu. Zachvátil Evropu v letech 1347-1352. Důsledky první morové rány v západní a střední Evropě byly katastrofální. Počet obyvatel se zmenšil o 20-25 %, městská populace byla místy zdecimována až o 60 %.

Kromě moru provázely 14. století sociální nepokoje, mající příčinu ve zvětšujících se majetkových rozdílech, zejména ve městech. Některé sociální bouře přerůstaly do skutečných povstání (Florence, Francie, Anglie, Katalánsko). Po morových epidemiích se objevila vlna radikálního antisemitismu.

PAPEŽSKÉ SCHIZMA A KACÍŘSTVÍ

Papežské univerzalistické ambice vzaly za své v době, kdy papežská kurie pod tlakem a vlivem Francie přesídlila do jihofrancouzského Avignonu. Francouzští papežové byli plně svázáni s politikou francouzského dvora až do roku 1377. O rok později dochází k tzv. velkému schizmatu, kdy Italy podporovaný papež sídlí v Římě, francouzský papež v Avignonu a od roku 1409 třetí papež v Bologni. Schizma ukončil až kostnický koncil konaný v letech 1414 - 1418 pod patronací císaře Zikmunda Lucemburského (1368-1437). Nově zvolený papež se opět usadil v Římě.

Problémy kurie, její podřízení a přizpůsobení se světské moci, poznamenalo celkový stav západního křesťanství. Kritici morálního stavu a života katolické hierarchie John Viklef (1324-1348) a zejména Jan Hus (1371-1415) našli četné aktivní následovníky.

SVĚTSKÁ MOC

S úpadkem církevní autority a tedy i univerzalistických ambicí se ve větší míře prosadily světské zájmy jednotlivých národních a územních celků. V jejich rámci zase zájmy jednotlivých stavů vůči nejvyšší světské moci. Stavby a jejich sněm se staly důležitým korektivem a determinantem královské vůle a vlády.

Ve Svaté říši římské národa německého stoupala na úkor moci císařské moc jednotlivých knížat.

Na Apeninském poloostrově již tradičně dominovala města, resp. městské státy, v nichž vládli příslušníci největších rodů.

Společný boj proti Maurům vytvořil předpoklady pro sjednocení Španělska a dovršení reconquisty. V roce 1492 padla Granada – poslední muslimská bašta v západní Evropě.

Zato na opačné straně Středomoří v roce 1453 dobyli osmanští vojáci sultána Mehmeda II. Cařihrad, čímž definitivně zanikla Byzanc – východořímská říše. Pro Evropu vyvstalo nové nebezpečí – turecké.

Ovšem největším válečným konfliktem té doby byla tzv. *stoletá válka* mezi Anglií a Francií v letech 1337-1453. Válka se sice po dlouhou dobu nevyvíjela pro Francouze příznivě (v bitvě u Kreščaku padl i český král Jan Lucemburský (1296-1346), ale nakonec byli Angličané z Francie vyhnáni.

V době, kdy se ve Francii válčilo, byl vývoj střední Evropy a Svaté říše římské poznamenán vládou vzdělaného císaře a českého krále Karla IV. (1316-1378), který představuje vrchol politického vzestupu lucemburského rodu. Jeho syn Václav IV. (1361-1419) však otcovo dědictví bujaře promrhal, což pro České království znamenalo jednoznačný ústup z mezinárodní scény. Navíc zemi záhy otrásala husitská revolta, kterou neutlumil ani zásah uherského krále a římského císaře Zikmunda.

KULTURA NA ROZHRANÍ

Pozdní gotika, která plynule navazovala na předchozí umění vrcholného středověku, se vyznačuje bohatostí tvarů a dekorativních prvků jak v církevním, tak světském umění. Zvláště imponantní je patricijská architektura bohatých měst.

Renesance – nové umění počínajícího nového věku, se zrodila v Itálii, v Toskánsku, jehož centrem byla bohatá a mocná Florencie. Myslitelé, umělci a jejich mecenáši našli bohatý zdroj inspirace v antickém dědictví.

Filozofickým vyjádřením nového stylu a doby se stal *humanismus*, který se zaměřil na člověka a jeho pozemské bytí. Revoluci v šíření nových poznatků a myšlenek představoval vynález knihtisku Jana Guttenberga (kolem roku 1450).

EVROPANÉ NA CESTÁCH ZA OBJEVY

Setkání Evropy s cizími světy a kulturami patří ke stěžejním okamžikům světové historie. Evropané, pobízeni snahami o nalezení nových cest za orientálním bohatstvím, k němuž jim ztížila přístup expanze Turků, a celkovým klimatem renesanční doby, vypluli počátkem 15. století odvážně do neznámých vod Atlantiku, aby ani ne o sto let později (1519-1521) obepluli celý svět.

Zámořskými objevy začíná doba budování koloniálních říší, která končí až ve 20. století. Důsledky plaveb evropských námořníků byly vskutku globální. Na palubách jejich lodí se začala do objevených a Evropany zabraných oblastí šířit evropská kultura a jazyky. Současně se měnily i mocenské poměry v Evropě. S rozvojem zámořského obchodu rostla důležitost přístavů na březích Atlantiku, kam se přesunulo těžiště evropského obchodu. Přisun surovin ze zámoří podnítil rozvoj průmyslové výroby a nové plodiny – kukuřice a brambory -změnily charakter řady zemědělských oblastí.

Počátek doby zámořských objevů patří Portugalcům, jejichž panovník Jan I. (1385 – 1433) překročil moře a dobyl severoafrické město Ceutu. Pronikání odvážných mořeplavců dál a dál od mateřských evropských břehů nejenom zdokonalovalo námořnický um, lodní konstrukce, navigační techniku a zeměpisné znalosti, ale bořilo nejrůznější pověry a fámy o konci světa, o existenci fantastických bytostí ohrožujících člověka apod. Stalo se důležitým mezníkem v psychologickém vývoji Evropanů, kterým se jejich svět počal ohromně zvětšovat.

V roce 1488 Bartolomeo Diaz doplul k nejjihnějšímu cípu Afriky – mysu Dobré naděje. O deset let později Vasco da Gama přistál u indických břehů, čímž se dostal do “zad” arabského světa.

V témže roce, pod španělskou vlajkou, podnikal jiný mořeplavec - Kryštof Kolumbus - svou druhou cestu k americkým břehům a poprvé u nichž přistál již v roce 1492. Domníval se, že dosáhl asijských břehů. První výpravy do Ameriky nepřinesly svým iniciátorům a investorům, tedy vladařům a bohatým obchodnickým rodům, očekávané zisky. Až později, když Španělé objevili obrovské bohatství střední Ameriky (říši Aztéků), začalo do Evropy proudit v nebyvalém množství to, po čem nejvíce toužili – zlato.

REFORMACE A PROTIREFORMACE

S humanismem, který rozvíjel kritické myšlení, dostaly snahy o nápravu církve nové rozměry. Lék na úpadek morálky církevní hierarchie včetně papežství již nebyl spatřován v dílčích korekturách, ale v hluboké institucionální a věroučné reformě. Podle humanistických myslitelů měla být víra napříště osobním vztahem člověka a Boha (Erasmus Rotterdamský). Jednoznačným aktem vzpoury proti praktikám církve bylo 95 tezí, které na wittenberské univerzitě zveřejnil Martin Luther (1483-1546). Popíral platnost odpustků, jež tvořily významný zdroj příjmů církve, a byl za to papežem exkomunikován. Luther, který neuznával celibát, byl proti kultu světců a žádal individuální svobodu ve výkladu bible. Našel zastánce v německých říšských knížatech. Naprosto záporná reakce katolických kruhů na Lutherovy teze urychlila vznik nové církve. V roce 1530 byly potvrzeny základní principy luterství na sněmu v Augsburgu (Augšpurská konfese).

Podobné ideje jako Luther hlásal ve Švýcarsku Ulrich Zwingli. Na základě jeho učení vznikla sekta novokřtěnců. Radikální variantou protestantismu se stalo učení Jeana Calvina. V Anglii se po roztržce s papežem stal hlavou anglikánské církve král Jindřich VIII. (1509-1547). Na reformní hnutí katolická církev reagovala protireformací a vlastními reformami. Na tridentském koncilu v letech 1545 – 1563, který dal základ modernímu katolictví, bylo potvrzeno katolické dogma (proffesio fidei Tridentina), obsahující vše, co zavrhli protestanti, jejichž myšlenky byly odmítnuty. Dosavadní církevní hierarchie zůstala zachována.

Proti protestantismu vznikaly v katolickém prostředí nové kněžské řády. V roce 1534 byl v Paříži z iniciativy Ignáce z Loyoly založen jezuitský řád (Societas Jesu). Účinné působení jezuitů, jakož i institucionální a věroučná stabilizace katolictví v důsledku Tridentu, zabrzдила další šíření protestantismu a naopak vedla k rozsáhlé rekatolizaci.

Jedním z důsledků rozpadu západokřesťanské jednoty byly rozsáhlé vojenské konflikty – náboženské války, které se odehrávaly mezi katolíky a protestanty.

Na straně katolictví vystoupil aktivně španělský král Filip II. (1556-1598), který kromě bojů o nadvládu v Nizozemí vedl neúspěšnou válku proti Anglii. S Francouzi se utkal o italské državy, o které nakonec Francie přišla. V Nizozemí se proti Španělům zvedla vlna odporu, která načas sjednotila holandské katolíky a protestanty. Nakonec došlo k rozdělení Nizozemí na jižní katolické oblasti a protestantský sever.

V letech 1562 – 1589 zuřila náboženská válka ve Francii

1618 – 1648: TŘICET VÁLEČNÝCH LET

Moc Habsburského rodu stoupala nepřetržitě několik století. Habsburští panovníci si předávali císařskou korunu Svaté říše římské národa německého. Kromě toho vládli ve Španělsku a s Francouzi soupeřili o vliv na evropskou politiku. Náboženský rozkol a následné války se jich tedy bytostně dotýkaly.

Tyto skutečnosti, společně s rozdělením Evropy na katolickou a protestantskou, tvoří rámec dlouhého třicetiletého válečného dramatu v Evropě. Jeho počátkem bylo české stavovské povstání proti císaři Ferdinandovi II. v roce 1618. Do války se zapojilo protestantské království Dánsko-Norské a Švédsko. Na straně katolické zasáhli španělští Habsburkové. Evropa, vyčerpaná vleklým válečným konfliktem, dospěla k složitým mírovým jednáním, která skončila vestfálským mírem v roce 1648. Jeho výsledkem bylo obnovení mocenské rovnováhy v Evropě.

BAROKNÍ SVĚT

17. století nebylo jenom stoletím válečných konfliktů. Múzy se naštěstí nenechaly vřavou krvavých bojů umlčet. V době *baroka* (podle nového uměleckého slohu, který dal jméno celé epoše) se člověk definitivně odtrhl od středověkého světa. Barokní vědci položili základy

moderní vědy . Issac Newton formuloval zákon zemské gravitace. Astronomové, jako Jan Kepler, nebo Galileo, rozpracovali Kopernikův heliocentrický model. Zatímco věda se stávala stále více exaktní a racionální, samotné umění baroka bylo naplněné senzualitou.

Výtvarné baroko se zrodilo v Římě, kde tvořil malíř Caravaggio a architekti Maderna a Bernini (Svatopetrské náměstí). Ve Španělsku se proslavil malíř Velasquez a v Antverpách Rubens a van Dyck.

Baroko dalo lidské civilizaci mimořádná literární díla světoznámých autorů jako byl Shakespeare, Cervantes nebo Lope de Vega.

VZESTUP ZÁPADU

Ačkoliv Evropa po třicetileté válce celkově stagnovala – hladomory a epidemie bránily růstu obyvatelstva a dostavila se hospodářská recese, kdy ustal příliv zlata z kolonií do Španělska a klesla zemědělská produkce - mocensky se postavení západu upevnilo a dokonce Nizozemí a Anglie naopak prožívaly období hospodářského růstu.

Nizozemci vytvořili bohatou koloniální říši jak v Americe, tak v Indickém oceánu. Jejich Východoindická společnost zbohatla na obchodu s orientálními produkty. Centrem evropského zámořského obchodu a peněžnictví se stal Amsterdam.

Ještě dravějšími kolonizátory byli Angličané. Jejich územní zisky v zámoří se staly základem říše “nad kterou slunce nezapadá”. V samotné Anglii však došlo k několika politickým zvratům, které zásadně ovlivnily evropský vývoj.

Z nástupem skotských *Stuartovců* na trůn (1603) začalo v Anglii krátké období absolutismu. Ukončily ho dvě revoluce. První, proti Karlovi I. (1625-1649), skončila jeho smrtí a nástupem diktatury puritána Olivera Cromwella. Druhá revoluce dosadila na trůn nizozemského Viléma III. Oranžského, který v roce 1689 potvrdil výnos známý pod jménem *Bill of Rights*, který stanovil, že “moc zákonodárná je nadřazená moci královské”! V roce 1707 bylo vyhlášeno Spojené království Velké Británie.

Francie, která po rozbití habsburské hegemonie upevnila své mezinárodní postavení, se vydala na cestu absolutistické vlády. Po zdolání protestantů za vlády Ludvíka XIII. (1610-1643) a po porážce Frondy – povstání proti nezletilému Ludvíku XIV. (1638-1715) - byla královská moc upevněna natolik, že Ludvík XIV. – “Král Slunce” mohl vládnout sám zaštitěn tezí, že královská moc je od Boha, kterému se král zodpovídá za své vladařské skutky.

Moc rakouských Habsburků po vestfálském míru ohrožovaly pokračující výboje Osmanské říše. Po sérii protihabsburských vzpour v Uhersku, v části, kterou Turci ještě neobsadili, bylo osmanské vojsko zastaveno až před hlavním městem monarchie – Vídní. V bitvě u Moháče roku 1687 nad Turky zvítězil Karel Lotrinský. Tím začalo postupné vytlačování Turků ze střední Evropy.

Na východě Evropy se v 17. století začala rodit další velmoc – Rusko. Situaci stabilizoval nástup Romanovců na trůn (1613). Vývoj v Rusku byl naprosto odlišný od vývoje v ostatní Evropě. Carská moc nebyla konfrontována se ctižádostí stavů – ty v Rusku neexistovaly. Také církve byla v područí carské moci. Za panování cara Petra I. se Rusko prosadilo vůči mocnému Švédsku, čímž potvrdilo své velmocenské ambice.

STOLETÍ OSVÍCENSTVÍ

Válka o *španělské dědictví* (1701-1713), kterou vedla Británie, Rakousko a Nizozemí proti Francii, skončila mírem v *Utrechtu*, kde došlo k novému rozdělení zájmových sfér jednotlivých zemí a dynastií.

Pro další evropský vývoj je 18. století důležité tím, co přineslo ve sféře duchovní. Nové ideje zásadně ovlivnily další směřování evropské společnosti, její politiky a kultury. V tomto století došlo též k úzkému sepjetí vývoje na obou březích Atlantiku. Severní Amerika a Evropa se stávají spojenými nádobami, které se navzájem úzce ovlivňují.

Relativní klid až do 70. let 18. století umožnil rovněž těsné kontakty v rámci evropských zemí..

Rokoko jako nový umělecký styl plynule navázalo na baroko. Šířilo se prostřednictvím královských dvorů a vneslo do umění novou dekorativnost, hravost tvarů a intimitu.

Paralelně s rokokem se pod vlivem antického kulturního dědictví vyvíjí *klasicismus*, který se prosadil ve všech oblastech života. Zrodil se ze zájmu o antiku a rozvíjel se dál. Sběratelství památek dalo impuls k zakládání uměleckých sbírek a muzeí.

Během 18. století evropští mořeplavci završili objevování světa. V roce 1770 James Cook objevil pátý světadíl – Austrálii.

Všechny nejnovější objevy a události byly ovlivněny novým myšlenkovým proudem – osvícenstvím, které kladlo hlavní důraz na lidský rozum a racionální poznávání. Osvícenci hledali nejlepší způsob harmonického a svobodného lidského bytí a zamýšleli se nad ideálním společenským uspořádáním. Požadovali co největší míru občanské a duchovní svobody.

Snaha o racionální poznávání přírody způsobila bouřlivý rozvoj vědeckého bádání, zejména na poli přírodních věd. Vědci zdůrazňovali vzdělání, které mělo být všem dostupné. Z tohoto titulu přední francouzští osvícenci, například Denis Diderot, (1713-1784) napsali dvacetidílnou *Encyklopedii, aneb Racionální slovník věd, umění a řemesel*. V Británii vyšla poprvé *Encyclopedia Britannica*.

DVĚ REVOLUCE

Druhou polovinu 18. století naplnily diplomatické a válečné konflikty mezi evropskými mocnostmi jak na mateřském kontinentě, tak v zámoří. Konflikt severoamerických francouzských a britských osad se záhy přenesl do Evropy, kde se rozhořela tzv. *sedmiletá válka* (1756-1763). Tehdy proti sobě stáli nejenom Francouzi a Angličané. Do konfliktu se zapojilo po boku Francie také Rakousko a Rusko, anglickými spojenci byli Prusové. Konflikt, který v Evropě skončil několika územními zábory, však měl jednoznačného vítěze – Anglii. Ta ovládla námořní cesty a upevnila svoje postavení v Severní Americe a v Indii.

Na východním pobřeží Severní Ameriky se však chystala událost, která měla britským panstvím záhy otřást. Povzbuzení myšlenkami osvícenských a liberálních filozofů, zejména Angličana Johna Locka (1632-1704), a tížení tvrdou fiskální politikou mateřské Británie, vzbouřilo se 13 severoamerických osad. Na 2. *kontinentálním kongresu* v roce 1776 zástupci vzbouřených osad vyhlásili deklaraci, která kromě jiného pojmenovávala základní lidská práva a nezávislost *Spojených států amerických*. Jejich prvním prezidentem se stal Goerge Washington.

Ve Francii se po neúspěších v zámoří a vleklých finančních potížích prohlubovala krize absolutistické vlády. Neumožňoval reformy a způsobil politický přetlak. Revoluční náladu povzbudila i druhá strana Atlantiku. Ludvík XVI. (1774-1792) ve snaze získat podporu pro nové daně, svolal na květen 1789 sjezd tří stavů – šlechty, duchovenstva a měst. Již v červnu třetí (městský) stav, který “z vůle lidu” vytvořil *Národní shromáždění*, povýšil tuto vůli nad vůli královskou. Dne 14. července dobyli vzbouření Pařížané *Bastilu* – státní vězení.

Dnem 4. srpna 1789, na základě hlasování Ústavodárného shromáždění, ve Francii fakticky zanikl feudalismus. Byly zrušeny výsady šlechty a záhy byla přijata Deklarace lidských a občanských práv a svobod. Král byl uvržen do vězení a Národní konvent, který vzešel ze všeobecných voleb, vyhlásil 21. září 1792 *republiku*. Král byl popraven 21. ledna 1793. Ve Francii vypukla občanská válka. V Konventu se prosadili radikálové Marat, Danton a Robespierre. *Výbor pro veřejné blaho* vytvořil revoluční vládu, která se dopouštěla teroru. Tomu v době od června 1793 do července 1794 padly za oběť desítky tisíc lidí, včetně samotných ideologů Dantona a Robespiera. Vojenské úspěchy Francouzů dovolily Konventu zkonsolidovat situaci. Royalisté se opět směli zúčastnit voleb, které v roce 1797 vyhráli. Republikáni se však opřeli o vítězného generála Napoleona Bonaparte (1769-1821), který 4.

9. 1797 podpořil republikánský převrat. Po četných vítězstvích přinutil Rakousko k uzavření mírové smlouvy. Napoleon se chopil moci státním převratem coby první konzul s mocí zákonodárnou i výkonnou 9. 11. 1799. Nová ústava mu dávala rozsáhlé pravomoci, které byly stvrzeny plebiscitem. Napoleon provedl řadu reforem – nový školský systém, novou sociální politiku a v roce 1804 kodifikoval občanská práva (soukromé vlastnictví, rovnost před zákonem...).

S válečnými úspěchy stoupala i Bonapartova moc. V roce 1804 Napoleon obnovil monarchii – císařství. V roce 1805 porazil protifrancouzskou koalici v bitvě u Slavkova. Anektovaným územím vládli jeho příbuzní, jejichž prostřednictvím prosazoval politické a hospodářské reformy. Pád císaře Napoleona začal v mrazech pod *Moskvou* v roce 1812. V “bitvě národů” u saského Lipska 19. 10. 1813 byl Napoleon poražen a potom vykázán na středomořský ostrov *Elba*. V roce 1815 se ještě jednou pokusil o návrat k moci. Po prohrané bitvě u *Waterloo* byl deportován na ostrov sv. Heleny, kde zemřel.

PO VÍDEŇSKÉM KONGRESU

Po porážce Napoleona vzalo jeho uspořádání Evropy zcela za své. V některých zemích po něm zůstal zachován metrický systém měř a vah, jinde právní předpisy. Dědictvím francouzské revoluce byl i zrod evropského nacionalismu.

Vítězové nad Napoleonem – Velká Británie, Rakousko, Prusko, Rusko a zástupci Francie - zasedli ve *Vídni* na popud rakouského kancléře knížete Metternicha s cílem dát Evropě novou politickou tvář. Vídeňský kongres jednal v letech 1814-15 o restauraci poměrů z roku 1792. Toto uspořádání mělo vrátit trůn svrženým dynastiím (zejména Bourbonům). Británii připadl v zámoří Cejlón, Habsburkům se vrátily italské državy, Rusko anektovalo území bývalého velkoknížectví varšavského, Prusko upevnilo své postavení v rámci německých oblastí. Vznikl Německý spolek.

CESTA K MODERNÍ EVROPĚ

19. století zásadním způsobem změnilo tvář Evropy a posléze celého světa. Francouzská revoluce zanechala po sobě pojmy jako vlast, národ, svoboda a rovnost, které vdechly život četným nacionálním a liberálním hnutím. Rodila se však nová revoluční hnutí. Na obsazených územích vznikala hnutí za národní osvobození. Po krvavém povstání a za pomoci evropských mocností se v roce 1830 jako první osvobodili Řekové.

Počátek 30. let se nesl ve znamení revoluce, která opět vzešla z francouzské metropole. Evropští liberálové prosazovali občanskou a národní svobodu. Varšava povstala proti ruskému carismu, italští vlastenci se neúspěšně pokusili zbavit nadvlády Rakouska. Úspěšná byla Belgie, samostatná od roku 1831.

S nebývalou silou v mnoha evropských státech explodovala revoluce v roce 1848. Revoluční nálada plná nadějí a očekávání změn byla přítomna nejenom v hnutích snažících se o sjednocení utlačovaných národů (např. Mladá Evropa), ale i v mohutném kulturním hnutí – *romantismu*. Ten svými kořeny tkvěl v 18. století, v kultuře měšťanských vrstev, kde se šířila obliba psaného slova a literatury prostřednictvím periodik a půjčoven knih. Rousseauem hlásaný návrat k přírodě byl dalším ze zdrojů romantických, sentimentálních pocitů. Vskutku nejúrodnější půdu našel romantismus v Německu, kde u jeho kolébky stáli umělci jako Johann Wolfgang Goethe (1749-1832), Friedrich Schiller (1759-1805), nebo filozof Johann Gottfried Herder (1744-1803).

Zápas evropských velmocí o mocenskou hegemonii v Evropě však byl veden ne romantickými, ale čistě pragmatickými zahraničně politickými zájmy. S ústupem Turecka z Balkánu rostl mocenský apetit carského Ruska. Hrozba změny mocenských poměrů vyvolala tzv. *krymskou válku* (1853-56), kdy spojené síly Anglie, Francie a Turecka na čas zastavily ruskou rozpínavost.

Sjednocování Itálie v 50. letech, které znamenalo oslabení rakouské pozice, probíhalo za souhlasu krymských vítězů. Italské království bylo vyhlášeno v roce 1861.

Prusko pod vedením prvního ministra Otty von Bismarcka (1815-1898) upevnilo svoji moc na úkor Rakouska, které po prohrané válce (rozhodující bitva u Hradce Králové) definitivně ztratilo svůj vliv na německou oblast. Po pruském vítězství nad Francií v roce 1871 bylo vyhlášením císařství dovršeno sjednocování Německa.

STOLETÍ PÁRY

V důsledku vědeckého pokroku se od poloviny 18. století začíná měnit způsob života Evropanů. Roste počet obyvatel. V průmyslových oblastech vznikají lidnatá města, do nichž se stěhuje stále více venkovských obyvatel. Koncentrací obyvatel se vyostřují sociální problémy.

Přesun obyvatelstva do průmyslových oblastí působil příznivě na rozvoj zemědělství, které muselo hledat nové agrotechnické postupy, aby uspokojilo zvýšenou poptávku po potravinách.

Srdcem průmyslové revoluce byla Velká Británie, která díky svému koloniálnímu panství disponovala obrovským surovinovým bohatstvím. Ve velkovýrobě, založené na práci parního stroje, se zdokonalovala organizace práce. Británie se stala nejbohatším a nejproduktivnějším státem světa. Odtud se technologické postupy rozšířily přes kanál do Belgie, která měla zásoby nerostného bohatství – uhlí a železo. Posléze se industrializace prosazuje v dalších evropských státech.

Rostoucí průmyslová a zemědělská výroba stimulovaly rozvoj dopravy. Stavěly se nové silnice s kvalitním povrchem, splavňovaly se řeky a budovaly průplavy. Skutečnou revoluci v dopravě představuje železnice a parní pohon. Zvyšuje se tonáž i rychlost přepravovaného zboží po kolejích a po vodě. Vynálezem telegrafu se začíná svět doopravdy zmenšovat. Od 60. let již Evropa podmořským kabelem komunikuje s Amerikou.

Na konci 19. století se Belgie, Francie a Německo technologicky a ekonomicky vyrovnaly Británii. Tím si však začínají stále více navzájem konkurovat. A konkurenční boj narušuje politickou stabilitu kontinentu. Přenáší se i do ostatních částí světa, které z větší části opět patří některé z evropských mocností. To už končí století páry a nastupuje století elektřiny a atomu, století pokroku, které, jak tomu většina Evropanů věří, přinese mír a blahobyt všem. Vždyť poslední války s obrovskými ztrátami na lidských životech tak přesvědčivě varují.

Ministerstvo zahraničních věcí. Stručné dějiny Evropy. Velká encyklopedie EU. [on-line] 2000. [cit. 23. 6. 2006]. Dostupné z < <http://library.muni.cz/toCP1250.eng/EU/html/11.htm> >